

अपंगत्व असलेल्या युवतींच्या विकाससाठी पालकांचे प्रयत्न: एक अभ्यास

सुनिता काशिनाथ जगताप¹ & प्राचार्य विलास देशमुख², Ph. D.

¹संशोधक

²म.वि.प्र. समाजाचे, समाजकार्य महाविद्यालय, नाशिक

Paper Received On: 25 DECEMBER 2022

Peer Reviewed On: 31 DECEMBER 2022

Published On: 01 JANUARY 2023

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना

समाजातील अपंग व्यक्तींच्या अपंगत्वाकडे न पाहता त्यांच्यातील असलेल्या सुप्त सामर्थ्य विकासा करण्याच्या दृष्टीने कार्य करण्याची वेळ आली आहे. समाजजीवनाच्या सर्व दृष्टीने समान संधी, संपूर्ण सहभाग व त्यांच्या हक्काचे संरक्षण व्हावे या दृष्टीने केंद्र शासन, राज्य शासन व स्थानिक प्रशासन, तसेच अपंगांसाठी कार्य करत असलेली मंत्रालया कार्यरत आहेत. सदर यंत्रणा अपंग विकासासाठी योजना, कार्यक्रम, उपक्रम, धोरण निर्मिती व अंमलबजावणी करताना आपल्याला दिसत आहे. मानवी हक्क दृष्टिकोण तसेच सामाजिक सुरक्षा प्रदान करण्यासाठी सर्व प्रयत्न होत आहेत पण अपंग व्यक्तीला सक्षम करण्यासाठी कुटुंबातून काय काय प्रयत्न केले जातात हे अभ्यासणे गरजेचे आहे कारण व्यक्ती विकासाच्या माध्यम म्हणून आपण शाळेकडे बघत आहोत पण शाळा हे संपूर्ण माध्यम नाही तर इतरही काही माध्यमे आहेत जसे कुटुंब, शेजारी, बाह्य परिस्थिती, प्रसारमाध्यमे इत्यादी.

पालक म्हणून अपंग बालकांच्या विकासासाठी शारीरिक, मानसिक, भावनिक व सामाजिक दृष्टीने विकासासाठी प्रयत्न करतात पण विशेष बालक म्हणून अधिक प्रयत्नांची आवश्यकता असते. आरोग्यविषयक काळजी आणि संरक्षण, शैक्षणिक विकास, वैयक्तिक विकासासाठी मार्गदर्शन सामाजिक संरक्षण तसेच किशोरावस्था सुखद होण्यासाठीचे प्रयत्न पालकांच्या बाजूने केले जातात ते प्रयत्न कशा प्रकारचे असतात याचे अभ्यास करणे गरजेचे आहे.

सामाजिक न्याय व सशक्तीकरण मंत्रालयामधील अपंगत्व विभाग अशा व्यक्तींना सबल व सक्षम करण्याचे काम करतो. 2001 च्या जनगणनेनुसार भारतात 2.19 कोटी अपंग व्यक्ती आहेत म्हणजे एकूण

लोकसंख्येच्या 2.13 टक्के. ह्यामध्ये अंध, बहिरे, मुके, मर्यादित हालचाली करू शकणारे (लोकोमोटर) आणि मानसिक समस्या असलेले लोक समाविष्ट आहेत. २००१ साली झालेल्या जनगणनेनुसार सुमारे नऊ कोटी अपंग आहेत. महाराष्ट्रात ही संख्या ४० ते ४५ लाख आहे.

अपंग म्हणजे काय?

अपंगत्व ही अशी कोणतीही स्थिती असते की ज्याच्यामुळे एखाद्या व्यक्तीला काही क्रिया करणे किंवा त्यांच्या सभोवतालच्या जगाशी (सामाजिक किंवा भौतिकदृष्ट्या) प्रभावीपणे संवाद साधणे अधिक कठीण होते. या स्थिती किंवा दोष हे संज्ञानात्मक, विकासात्मक, बौद्धिक, मानसिक, शारीरिक, संवेदी किंवा अनेक घटकांचे संयोजन असू शकतात.

अध्ययनाची गरज

- अपंगत्व असलेल्या युवतीच्या विकासाबाबत पालकांचा भूमिका अभ्यासणे.
- पालक अपंग व्यक्तींचे जीवन सुखकारक करण्यासाठी कोणकोणत्या घटकांशी समन्वय साधतात हे अभ्यासणे.

समस्या विधान

अपंगत्व असलेल्या युवतींच्या विकासासाठी पालकांचे प्रयत्न: एक अभ्यास.

संशोधनाचे महत्त्व

- अपंग युवतींच्या सामर्थ्य विकासासाठी पालक काय प्रयत्न करतात याबाबत माहिती जाणून घेणे.
- अपंग व्यक्तींच्या विकासासाठी वैयक्तिक पातळीवर पालक म्हणून कोणकोणत्या भूमिका पार पाडतात याबाबतची माहिती जाणून घेणे.

संशोधन समस्या

अपंग व्यक्तींचे पालक म्हणून पालकांच्या काय भूमिका असतात तसेच अपंग व्यक्तींच्या विकासात मध्यस्थी म्हणून काय प्रयत्न पालक करतात हे अभ्यासणे.

संशोधन पद्धती

सदर अध्ययनासाठी सामाजिक सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

- अपंग युतीने विकासात पालक कोणकोणत्या नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबवतात याबाबत माहिती अभ्यासणे.
- अपंग व्यक्तींच्या विकासात पालक कशा पद्धतीने समन्वय साधतात हे अभ्यासणे.

संशोधनातील गृहीतके

1. अपंग व्यक्तीच्या सामर्थ विकासासाठी पालक नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबवतात.

संशोधन आराखडा

उपलब्ध करून घेतलेल्या तथ्येद्वारे संकलित माहितीचे वर्णनात्मक विवेचन करणार आहे. एकंदरीत वर्णनात्मक संशोधन आराखडा वापरला आहे.

नमुना निवड आराखडा

नाशिक शहरातील प्रबोधिनी ट्रस्ट संचलीत श्रीमती सुनंदा केले विद्यामंदिर येथील मानसिक दिव्यांग मुलांसाठी ची शाळा येथील विद्यार्थ्यांच्या ६४ पालक कडून सोयीस्कर नमुना निवड पद्धती वापरून मुलाखत अनुसूची करून घेतले आहे.

विश्लेषण

अनु क्र	तपशील	पर्याय [शेकडा प्रमाण]
१	स्थानिक ठिकाणी असलेल्या व्यायाम शाळा/ गार्डन या ठिकाणी अपंग व्यक्तींना फिजोथेरेपी मिळण्याचा दृष्टिकोनातून खेळण्याची रचना असावी का?	1. होय [५१] 2. नाही [१३]
२	कोणत्या कारणाने अपंगत्व असलेली बालके जन्माला येतात याबाबत जनजागृती करावी का?	1. होय[६३] 2. नाही[०१]
२-अ	होय असल्यास कोणत्या कालखंडात जनजागृती करावे	1. विवाहपूर्व कालखंड[६३] 2. गर्भधारणापूर्व कालखंड[६३] 3. गर्भधारणा कालखंड[६०] 4. बालक जन्माला आल्यानंतर [११] 5. बालकाचे तीन वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर[१३]
२-ब	होय असल्यास कोणत्या मुद्द्यांवर जनजागृती करावी	1. अपंगत्वाची कारणे[६३] 2. अपंगत्वाचे परिणाम[६३] 3. अपंगत्वाचे उपाय योजना[६३]
३	अपंग मुलांची काळजी व संरक्षण या दृष्टिकोनातून अल्प कालावधी व दीर्घ कालावधी साठी पालकांसाठी प्रशिक्षण व अभ्यासक्रम असावा का?	1. होय[५४] 2. नाही[१०]
४	पालकांनी होम स्कूलिंग संकल्पनेला प्राधान्य द्यावं का?	1. होय[३६] 2. नाही[२८]
५	कुटुंबातून बालकांना संगीत उपचार पद्धतीत द्यावी का?	1. होय[५७] 2. नाही[०७]
६	शासनाच्या विविध आवास योजना मधील घरांसाठी अपंग बालकांच्या कुटुंबीयांसाठी आरक्षण असावे का?	1. होय[६२] 2. नाही[०२]

७	पालकांनी बालकांच्या सामर्थ्य विकासासाठी स्वताः पासून व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित करावा का? जेणेकरून पालकांमध्ये देखील तो व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित होऊ शकेल	1. होय[४४] 2. नाही[२०]
८	अपंग व्यक्ती विकासासाठी अपंग मंत्रालय असावे का?	1. होय[६४] 2. नाही[००]
९	व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित करण्यासाठी सार्वजनिक कार्यक्रमात अपंग मुलांनी बनवलेल्या वस्तूंचे स्टॉल असावेत का?	1. होय[५८] 2. नाही[०६]
१०	अवयव दान बदल जनजागृती केली पाहिजे का?	1. होय[५०] 2. नाही[१४]
११	कृत्रिम अवयवांची माहिती बाबत जनजागृती करावी का?	1. होय[५०] 2. नाही[१४]
१२	स्व संरक्षणाचे धडे अपंग [अपंगत्व निहाय] बालकांना द्यावे का?	1. होय[६३] 2. नाही[०९]
१३	अपंग मुलांच्या वेळोवेळी आरोग्यविषयक तपासणी कराव्यात का?	1. होय[५९] 2. नाही[०५]
१४	किशोरावस्थेत बाबत मुलींची आपण अधिक काळजी घेतली घ्यायला हवी का?	1. होय[५५] 2. नाही[०९]
१५	अपंगत्व कायदा पालकांना माहिती असावा का?	1. होय[५३] 2. नाही[११]
१६	अपंग प्रौढ व्यक्तीला आजीवन शिक्षणाच्या दृष्टिकोनातून अभ्यासक्रम विकसित केला पाहिजे का?	1. होय[४९] 2. नाही[१५]
१७	दिव्यांग या बालकांची काळजी आणि संरक्षणासाठी लिखाना अथवा संशोधनात पालकांचा सहभाग असावा का?	1. होय[३४] 2. नाही[३०]
१८	बालकांचा सहभाग वाढविण्यासाठी इन डोर व आउटडोर गेम साठी पालकांनी प्रयत्न करावेत का?	1. होय[४४] 2. नाही[२०]
१९	स्वयंसेवक स्वयम् इच्छेने आपल्या घरी येऊन बालकांसाठी वेळ देतील व त्यांच्या विकासाच्या अनुषंगाने वेगवेगळे प्रयत्न करतील या अनुषंगाने चाईल्ड केअर डे असावे का?	1. होय[२८] 2. नाही[३६]

विश्लेषण

- स्थानिक ठिकाणी असलेल्या व्यायाम शाळा/ गार्डन या ठिकाणी अपंग व्यक्तींना फिजोथेरेपी मिळण्याचा दृष्टिकोनातून खेळण्याची रचना असावी यासाठी चे प्रमाण [५१]८०% असून
- कोणत्या कारणाने अपंगत्व असलेली बालके जन्माला येतात याबाबत जनजागृती करावी यासाठी चे प्रमाण होय [६३]९८% असून होय असल्यास कोणत्या कालखंडात जनजागृती करावे. विवाहपूर्व कालखंड [६३] ९८% 2. गर्भधारणापूर्व कालखंड [६३] ९८% 3. गर्भधारणा कालखंड [६०] ९५% 4. बालक जन्माला आल्यानंतर [११]१७% 5. बालकाचे तीन वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर [१३]२१% इतके आहे

- व होय असल्यास कोणत्या मुद्द्यांवर जनजागृती करावी 1.अपंगत्वाची कारणे[६३] ९८% 2. अपंगत्वाचे परिणाम[६३] ९८% 3.अपंगत्वाचे उपाय योजना[६३] ९८%
- ३]अपंग मुलांची काळजी व संरक्षण या दृष्टिकोनातून अल्प कालावधी व दीर्घ कालावधी साठी पालकांसाठी प्रशिक्षण व अभ्यासक्रम असावा यासाठी चे प्रमाण [५४]८६%
- ४]पालकांनी होम स्कूलिंग संकल्पनेला प्राधान्य दिले आहे [३६]५७%
- ५] कुटुंबातून बालकांना संगीत उपचार पद्धतीला होकार दिला आहे [५७]९०%
- ६]शासनाच्या विविध आवास योजना मधील घरांसाठी अपंग बालकांच्या कुटुंबीयांसाठी आरक्षण असावे [६२]९८%
- ७]पालकांनी बालकांच्या सामर्थ्य विकासासाठी स्वता: पासून व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित करावा जेणेकरून पालकांमध्ये देखील तो व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित होऊ शकेल यासाठी चे प्रमाण [४४]७०%
- ८]अपंग व्यक्ती विकासासाठी अपंग मंत्रालय असावे यासाठी चे प्रमाण [६४]१००%
- ९]व्यावसायिक दृष्टिकोन विकसित करण्यासाठी सार्वजनिक कार्यक्रमात अपंग मुलांनी बनवलेल्या वस्तूंचे स्टॉल असावेत यासाठी चे प्रमाण [५८]९२%
- १०]अवयव दान बदल जनजागृती केली पाहिजे यासाठी चे प्रमाण [५०]८०%
- ११]कृत्रिम अवयवांची माहिती बाबत जनजागृती करावी यासाठी चे प्रमाण [५०]८०%
- १२]स्व संरक्षणाचे धडे अपंग [अपंगत्व निहाय]बालकांना द्यावे यासाठी चे प्रमाण [६३] ९८%
- १३]अपंग मुलांच्या वेळोवेळी आरोग्यविषयक तपासणी कराव्यात यासाठी चे प्रमाण [५९]९४%
- १४]किशोरावस्थेत बाबत मुलींची आपण अधिक काळजी घेतली यासाठी चे प्रमाण [५५]८७%
- १५]अपंगत्व कायदा पालकांना माहिती असावा यासाठी चे प्रमाण [५३]८४%
- १६]अपंग प्रौढ व्यक्तीला आजीवन शिक्षणाच्या दृष्टिकोनातून अभ्यासक्रम विकसित केला यासाठी चे प्रमाण [४९]७८%
- १७]दिव्यांग या बालकांची काळजी आणि संरक्षणासाठी लिखाना अथवा संशोधनात पालकांचा सहभाग असावा यासाठी चे प्रमाण [३४]५४%
- १८]बालकांचा सहभाग वाढविण्यासाठी इन डोर व आउटडोर गेम साठी पालकांनी प्रयत्न करावेत यासाठी चे प्रमाण [४४]७०%

गृहित कृत्यांची पडताळणी

सदर सारणी वरून असे लक्षात येते कि क्र.१ ते १८ नुसार वरील गृहीतक सत्य ठरते तर क्र.१९]स्वयंसेवक स्वयम् इच्छेने आपल्या घरी येऊन बालकांसाठी वेळ देतील व त्यांच्या विकासाच्या अनुषंगाने वेगवेगळे प्रयत्न करतील या अनुषंगाने चाईल्ड केअर डे यासाठी चे प्रमाण कमी आहे [३६]५७% कारण आपली बालके स्वतःसांभाळण्याला प्राधान्य देत आहे.

उपाययोजना

- १] अपंगत्व असलेल्या युवतींच्या विकाससाठी पालकां प्रयत्न करत आहे या गोष्टीसाठी सर्वच पातळीवर सहकार्य मिळाले पाहिजे
- २] अपंगत्व असलेल्या युवतींच्या विकाससाठी पालकांचे संघटन आसवे.
- ३] अपंगत्व असलेल्या युवतींच्या विकाससाठी पालकांनी होम स्कूलिंग संकल्पनेला प्राधान्य द्यावं व स्वताः त्याबाबत प्रशिक्षण घ्यावे.
- ४] स्वयंसेवी संस्थांच्या माध्यमातून ही योजना राबवण्यात याव्यात.

संदर्भसूची

- <https://mr.vikaspedia.in/education/93693f91594d93792393e91a93e-90592793f91593e>
<https://mr.vikaspedia.in/social-welfare/90592a902917->
<https://sjsa.maharashtra.gov.in/sites/default/files/rti-disability.pdf>
<https://www.majhapaper.com/2018/06/04/famous-indians-with-disabilites-who-inspire-us-everyday/>